

O metodách a cílech terénního výzkumu jazyka a kultury

Petr Zima

0. V počátcích terénního výzkumu jazyka a kultur, jaké třeba představovala klasická evropská dialektologie a folkloristika konce druhé poloviny devatenáctého a počátku dvacátého století nebo antropologie aplikovaná na americké indiánské komunity Franzem Boasem a jeho žáky od konce devatenáctého století, probíhá obojí druh výzkumu v těsné součinnosti. V pojetí Boasově¹ a celé jeho školy se dokonce jak výzkum jazyka, tak výzkum kultury považuje za součást antropologie. Nicméně poměrně velmi brzy se ukazuje, že jakkoli terénní výzkum jazyka nebo jeho variet na jedné straně a kultury dané jazykové komunity na straně druhé mají mnoho společného, existují mezi nimi i jisté závažné teoretické a metodologické rozdíly. Z mnoha hlasů, upozorňujících na nutnost stanovit nejen možnosti koordinace a spolupráce obou druhů výzkumu, ale i jejich hranice a meze, uveďme třeba v našem prostředí již diskusi z konce devatenáctého století o významu využití některých žánrů lidové slovesnosti pro klasickou českou dialektologii (I. Hošek, 1897). Nové vlny americké deskriptivní lingvistiky pak od prvních desetiletí dvacátého století hlásají výslovný odklon od využití existující folkloristické nebo kulturně antropologické dokumentace nebo krajní nedůvěru vůči ní. Odmítajíc jakékoli zavedení kategorie významu do analýzy jazyka, protože distribuce jazykových jednotek v textu promluv získaných od jazykových informantů v terénu je podle ní prius, odmítá tato škola ve svých extrémních polohách také i jakékoli využití folkloristických textů, jež byly nasbírány u dané komunity před provedením vlastní lingvistické analýzy. Jak charakterizuje toto období lingvistické amerikanistiky Gleason: „Mnohé z těchto jazyků (= *jazyky*

¹ Srovnej např. Gleason, H. A., Jr.: *For Boas, language and culture were both within the scope of anthropology*. New York 1965, s. 41.

amerických indiánských komunit, pozn. P. Z.) neměly žádný nebo jen rudimentální popis. Pokud předchozí publikace o nich existovaly, byly nepřesné nebo vážně nesprávné, i když některé bylo možno s krajní opatrností použít. Zdroje dat – psaná literatura nebo již nasbíraný folklor – byly k dispozici zřídka a často byly zpracovány uboze. Americká lingvistická indianistika tedy měla tendenci všechny takové práce ignorovat.“ (1965: 42). Teprve v průběhu dvacátého století se situace v tomto ohledu opět mění, s nástupem nových metod i nových možností v obou druzích terénního výzkumu. Na straně výzkumu jazyka vedle klasických dialektologických výzkumů venkovských oblastí nastupuje sociolingvistika a výzkum jazyka ve městech a průmyslových aglomeracích, na straně výzkumů kultury jsou to sondy, monografie i ankety etnologické, sociologické, politologické ad. Pokusy o syntetické pohledy na metody terénního výzkumu se množí jak v zaměření na jazyk a jeho variety (Nida, 1965; Samarin, 1967; Vaux-Cooper, 1999), tak v zaměření na kulturu (Goldstein, 1964). I když obrovské pokroky techniky záznamu mluvené řeči a videozáznamu se synchronizovaným záznamem zvukovým za posledních dvacet let umožňují dnes už leccos, o čem se předcházejícím generacím antropologů a lingvistů při sběru materiálu v terénu mohlo jenom snít, přesto řada předsudků i iluzí na obou stranách přetrvává. Rozlišit iluze od reálných možností i mezi v tomto smyslu se snaží také tyto naše poznámky.

1. Jak dnes mnohé naznačuje, z hlediska vývojového existují mnohé chronologické i funkční paralely ve vzniku jazyka a kultur výše organizovaných lidských společenství a z jejich tisícileté koexistence vyplývá i jejich vzájemné *pronikání* (Zima, 1978). Z hlediska kultury platí, že značná část jejích projevů na sebe bere zcela nebo zčásti jazykovou formu a je především touto jazykovou formou komunikována. Tak je tomu u klasicky „slovesných“ realizací kultury, jako bylo a je třeba drama nebo píseň, ale velmi podobná je situace například i u jízdního řádu. Jeho formální a technická prezentace se sice v posledních letech mění, nikoli však komunikační prostředky². Vedle toho je třeba si ovšem uvědomit, že komunikace o mnoha jiných projevech kultury se v přirozené kontaktní situaci bez jazyka prakticky obejde, protože probíhá většinou jinými kanály a jinými prostředky. Tak je tomu třeba u architektonického stylu katedrál, obrazu vynikajícího malíře, ale i při působení poslední kreace dámského parfému firmy Chanel. Různá míra vzájemného pronikání

² Mám na mysli *přechod* z klasické tištěné formy např. železničních jízdních řádů na různé formy „informatizované“ (jako jsou počítačové diskety a CD ROM).

kultury s jazykem se obráceně vzato projevuje i z druhé strany, z hlediska jazyka. Některé roviny jazykové struktury jsou na kulturu vázány velmi těsně (široké oblasti slovní zásoby), takže jejich prolínání zavdává antropologům (spolu s filozofy jazyka) i lingvistům záminku k diskusím, jaký je směr, způsob i míra vzájemné *determinace* jazyka a kultury. Koneckonců tzv. Whorfova hypotéza, stejně tak jako tzv. nové učení o jazyce N. J. Marra³ jsou při vši rozdílnosti podmínek svého vzniku a aplikace i ideových východisek jen extrémně opačnými formami spekulací o této vzájemné determinaci.

Jiné roviny jazyka se prolínají s kulturou jen volně a podmíněně (některé sémantické kategorie a gramatické kategorie s nimi souvztažné). Do třetice pak u některých rovin jazyka lze o prolínání s kulturou jen těžko mluvit, jinde k prolínání nedochází vůbec (fonetika, fonologie). V různých stádiích terénního výzkumu jazyka nebo kultury je třeba tedy především určit, co je prioritou výzkumu a jakým způsobem se ta nebo ona disciplína zaměřuje při sbírání dat. V zájmu správného stanovení priorit nemůžeme ovšem přehlížet celkovou situaci, v níž jsou prioritně vytypovaná data a jejich soubory (korpora) realizovány a v níž se badatelé v terénním výzkumu angažovanému vedle vytypovaných dat prioritních, relevantních pro jeho disciplínu v dané etapě, dostává přístupu i k jiným datům a souborům, které jsou v přirozených situacích realizovány spolu s jeho vlastními prioritami. Přitom zachování přirozeného, spontánního rázu zkoumané situace v terénu někdy ani nedovoluje v dané etapě výzkumu méně žádané nebo nežádané soubory dat „odfiltrovat“ nebo „odstříhnout“ od těch, na které je výzkum zaměřen. Základní otázka možností a mezí propojení terénního výzkumu jazyka a kultury tedy tkví v tom, jak dodržet hierarchii vlastního oboru, aniž jsou zcela zanedbána data, která mají nebo za jiných okolností mohou mít prioritu pro obory jiné. Ba naopak, jde o to, aby data v daném okamžiku sekundární, a proto stojící mimo hlavní zájem badatele v terénu, byla zachycena a zůstala zachována, event. i předběžně roztríděna pro pozdější přístup z hlediska hierarchií jiných disciplín. Jinými slovy, nejde o to, že by terénní výzkum jazyka a terénní výzkum kultur mohl či musel vycházet ze stejných nebo současně aplikovaných kritérií, dat, či souboru dat a jejich interpretace, tím méně o to, že by event. týmový charakter práce dovozoval, aby (kromě vzácných výjimek) tytéž badatelské osoby zkoumaly jazyk a kulturu v téměř terénu. Jde však o to, aby data a soubory relevantní pro různé typy výzkumu byly

³ K srovnání Whorfových a Marrových názorů blíže v. Zima 1999.

k dispozici pro pozdější různý přístup k nim. Pro stanovení takových priorit i jejich mezí v současných etapách i technických možnostech terénního výzkumu nám připadají jako zvláště důležité následující otázky:

- zda terénní výzkum probíhá „in situ“ dané komunity jazykové / kulturní nebo ne, event. zda jde o nepřímou (distanční) anketu;
- jaký je vztah badatele provádějícího terénní výzkum ke zkoumané komunitě;
- jakými metodami výzkum v terénu postupuje a co chce získat.

2.1. Vzdálenost / blízkost ke zkoumané komunitě

V klasické dialektologii a v prvních etapách terénního výzkumu jazyků vůbec byla vždy zdůrazňována, tak jako v antropologii, etnologii a dalších vědách o kultuře, těsnost vztahu terénního výzkumu a komunity, jejíž jazyk / kultura jsou zkoumány. Tak jako u terénních výzkumů kultury stále zůstává kontrola informanty dodávaných dat srovnáním s realitou dané komunity prioritou, terénní výzkum jazyka je samozřejmě i dnes vhodné začít (pokud to je prakticky možné) „in situ“, tedy přímo v prostředí, kde je daný jazyk nebo varieta funkční. Mnohé důležité aspekty terénního získávání jazykových dat a celých datových souborů mohou však za určitých okolností v středně pokročilé etapě výzkumu jazyka nebo variety probíhat s několika dobrými informanty předem „in situ“ vybranými a z hlediska jazykových kompetencí „prověřenými“ často v prostředí zcela odtrženém od jejich komunity. To platí především o strukturních rysech jazykového systému, jejichž vazba ke kultuře je nulová nebo velmi malá (hláskostaví, gramatická a syntaktická struktura apod.). Jazykovědnou práci s omezeným množstvím informantů je tedy nejen možné, ale technicky lepší přesunout v pokročilejších etapách výzkumu do neutrálního prostředí „terénu“ dobré jazykové laboratoře s nejmodernějším fonetickým zařízením. Takový krok umožňuje především okamžitou a experimentálně přesnou analýzu realizace hlásek a intonačně-suprasegmentálních faktorů v co nejpřírozenějších podmínkách. Dobré nahrávací studio s technikou nenápadného a stálého zvukového záznamu spontánního mluveného projevu informantů umožní současnými vysoce vyvinutými akustickými metodami komutačních testů, záměn i vypuštění (event. doplňování) promluvových úseků i vyčerpávající analýzu syntaktickou, frazeologickou ad. Pokud je vzdálenost zkoumané komunity od podobných technických podmínek příliš velká, řeší se tato otázka v současných lingvistických projektech tak, že se vedle „vlastního terénu“ v nepříliš vzdáleném zázemí vytvoří po-

dobná základna pohyblivá (často jako taková pohyblivá základna poslouží i dobré větší terénní vozidlo, do něhož nezbytnou nahrávací a analyzující techniku záznamu umístíme), s event. dálkovým napojením na techniku, kterou nelze hýbat (internet). Tímto způsobem bude možná do budoucna definitivně vyřešena metodologická otázka mnoha jazykově-zeměpisných projektů, řešící již téměř sto let problém, zda a jak je možno přímý terénní výzkum kombinovat s nepřímou (klasicky dopisovací) anketou. V moderních podmínkách prostě anketní síť laických (a často nedoškolenných) dopisovatelů nahradí menší týmy pohyblivé s dobrým spojením (i vzájemným).

2.2 Vztah badatele ke zkoumané komunitě se samozřejmě projevuje několika způsoby, z nichž nejdůležitější jsou jeho způsob komunikace s ní a faktický výběr informantů, na nichž jeho terénní výzkum především staví.

2.2.1 Způsob komunikace badatele s komunitou, na niž je jeho terénní výzkum zaměřen, je samozřejmě také otázkou jazyka, kterým se dorozumívá, není ovšem jen na tuto „technickou“ otázku jazyka jako nástroje komunikace omezen. Z hlediska teorie informací (a posuzován na té nejobecnější teoretické rovině je terénní výzkum získáváním informací) vedle volby jazykového kódu je tu i otázka „šumu v kanálu“. Takovým šumem při terénním výzkumu může být především správné nebo nesprávné nastavení komunikační role badatele a jeho event. pomocníků v terénu komunity, na niž je terénní výzkum zaměřen.

2.2.2 Výzkumy odlehklých komunit, jejichž jazyky nebo variety nejsou předem vůbec známy, probíhá na začátku v podmínkách úplného monolingvismu (z něhož je v počátečních stádiích vyloučen jen badatel nebo jeho spolupracovníci). Badatel buď sám nebo s několika svými asistenty se pohybuje v terénu, který je zpočátku pro něho akusticky nekonečnou množinou zvukových signálů, jež není schopen pasivně ani identifikovat, ano rozhraničit, tím méně pak s jejich pomocí aktivně komunikovat. Časté opakování takové modelové situace přivedl americké deskriptivisty seskupené okolo tzv. Summer Institute of Linguistics k vypracování různých metodologií řešení takové komunikační situace. Podrobněji popsán je tzv. monolingvní přístup v terénním výzkumu např. u E. Nidy (1965: 175–8). Ten podrobně vypočítává, jak postupuje badatel obklopený zpočátku takovým nekonečným zvuků a situací od komunikačních prostředků mimojazyko-

vých a parajazykových k pochopení základních prvků jazykové komunikace v daném terénu. Na nich pak staví jako na základních kamenech dalšího postupu⁴ a informanti jsou v takovém případě nejen teoreticky, ale i pragmaticky v rolích učitelů jazyka. To má při badatelově taktu, hereckých schopnostech a inteligenci i nepopiratelné výhody psychologické: dobří a inteligentní jazykoví informanti jsou svou rolí stimulováni často lépe než možnými hmotnými odměnami. Má-li takový proces dobrý průběh, stává se po jistou dobu společenskou hrou pro inteligentní část celé zkoumané komunity a de facto tak odpadá leckdy komplikovaná nutnost výběru informantů. Dodejme k tomu ovšem, že v takové „monolingvní“ situaci se všeobecně doporučuje se v průběhu prvních etap komunikace až úzkostlivě vyhýbat většině kulturně relevantních témat. Při ne zcela jednoznačné komunikaci mezi badatelem v terénu a jeho informanty je totiž riziko, že se komunikace dostane do „hájených sfér“ (tabu), příliš značné. Jistá míra „odstupu“ od i jen tušených choulostivých kulturních otázek je tedy v takovém modelu terénního výzkumu jazyka, o němž zpočátku badateli v terénu není nic známo a nemá ani dobrého asistenta daný jazyk ovládajícího, přímo metodologickým imperativem.⁵

2.2.3 Všude tam, kde existuje jazyk společné komunikace badatele a zkoumané komunity, je ovšem situace odchylná. Zde vyvstává otázka zdroje informací, které badatel chce v daném terénu získat, tedy volba informanta. V nejrůznějších metodologických pracích bylo již rozebráno velké množství kritérií pro volbu informantů v terénu, ať již šlo o kritéria biologická (věk, sex), sociologická (zkušenosti, výchova, vzdělání), psychologická nebo kulturní. Pokud nám jde o jazykový výzkum v jeho nejjobecnější rovině (struktura, slovník běžně mluvené variety jazyka apod.), pak je třeba

⁴ Takové řešení připomíná postupnou kvantitativní analýzu šifrovaných sdělení založenou na podrobné znalosti frekvence znaků v promluvách, vzdáleně možná vzpomínáme i na beletristické zpracování této metody popsané v klasické povídce o hledání pirátského pokladu („Zlatý brook“ z pera předního amerického romantika E. A. Poe).

⁵ Tam, kde na počátku terénního výzkumu nemají badatelé s mluvčími terénu, který je zkoumán, nejmenší možnost přímé jazykové komunikace, používají někdy antropologové, etnologové a další badatelé zaměřeni na výzkum kultur vnějších „tlumočnicků“ pocházejících z jiných komunit schopných alespoň částečně komunikace v daném jazyce. Lingvistická zkušenost s takovým postupem je většinou odstrašující: takoví „prošifrovávající“ obvykle prezentují cizí jazyk viděný „mfízkou“ svého jazyka vlastního nebo „prestížního“ jazyka oblasti, státu nebo ideologie a pohled na jazyk je tak od počátku nebezpečně (a často na dlouho) deformován. U etnologů či kulturních antropologů je tu přece jen větší možnost „kontroly“ přes mimojazykové skutečnosti, přesto však panuje dosti rozšířený názor, že mnohdy, často po generace badatelů tradované „vědecké pověry“ měly u svých kořenů právě tento způsob zprostředkované komunikace.

zdůraznit, že volba dobrých jazykových informantů je mnohem jednodušší než volba informantů pro výzkum různých, často vysoce specializovaných kulturních okruhů. V případě souběhu výzkumu jazyka a kultury je třeba k složité, kulturně motivované volbě informanta přistupovat se značnou opatrností. Pro výzkum základní struktury jazyka nebo jeho variety a běžně užívaného slovníku úplně postačí inteligentní a schopný mluvčí, zdravý tělesně (úplný chrup kvůli dobré výslovnosti) i duševně. Vysoce vyvinuté další speciální schopnosti (znalost orálních tradic historie, lidové slovesnosti, minulé a současné skutečné nebo fiktivní společenské hierarchie dané komunity a zvyků na ni vázaných a mnohé další schopnosti, vyžadované právem pro terénní výzkum etnologický, folkloristický, kulturně antropologický apod.) nejen pro základní rovinu výzkumu jazyka nejsou nutné, ale za určitých okolností mohou být i na závadu. Ať to zní jakkoli paradoxně, pro terénní, primární výzkum jazyka nebo variety může být za určitých okolností lepším informantem dobrý žák vyššího ročníku základní školy než zkušený místní lidový léčitel nebo vypravěč pověstí a pohádek. S tím pochopitelně souvisí i otázka volby žánru textů: zatímco pro terénní výzkum kultur mají cenu jen texty přímo na různé projevy kultur vázané, pro výzkum jazyka nebo variety ve všech jejích formách mají cenu jakékoli texty, jsou-li vytvořeny mluvčími pro daný jazyk nebo varietu charakteristickými. Právě užívání textů tzv. lidové slovesnosti má z tohoto hlediska dvojsečný charakter. Na jedné straně vypravěči pohádek, pověstí, orálních historických tradic, bajek apod. jsou většinou jedni z nejobratnějších mluvčích dané komunity a z hlediska obsahové (folkloristické, literárně vědné apod.) analýzy jsou záznamy jejich textů neocenitelné. Z hlediska terénního výzkumu jejich jazyka nebo variety je ovšem jejich cena přinejmenším sporná. Tito vypravěči se ve svém zaměření na působivost formy i obsahu často uchylují k odchýlkám od běžně mluvené normy své komunity, a pro zvýšení jeho estetického nebo údajně archaizujícího působení si sami drobné či větší odchylky generují. Navíc v převážné většině jsou jejich vyprávění monology, v nichž určité formy a konstrukce (především v rovině stavby věty a souvětí), charakteristické pro běžně mluvený úzus dané komunity, jsou zastoupeny slabě nebo vůbec ne, protože za normálních okolností je jejich výskyt vázán na dialog. Lingvista sbírající mluvené texty od svých informantů v terénu tudíž musí poznatky získané na základě analýzy záznamů takových monologických vyprávění lidové slovesnosti konfrontovat s jistým počtem záznamů běžných všedních dialogů každodenních komunikačních situací (třeba ze smlouvání na trhu

či v obchodě, hádky dvou členů rodiny, informace na cestách apod.). Ty ovšem pro výzkum kultury dané komunity nemají takovou cenu jako výše zmíněné texty specifické (a pokud je badatelé nelingvistických oborů náhodou zachytí, mají tendenci je podcenit nebo je ze zvukových záznamů dokonce vymazat), ale bez vzájemné komplementace promluv obou druhů informantů není analýza jazyka nikdy úplná.

2.3. Metody postupu a cíle v terénním výzkumu

2.3.1. Obecně vzato, z povrchního, vnějšího pohledu, jsou si metody terénního výzkumu jazyka a kultury velmi blízké, ne-li totožné: prostřednictvím dialogu / dialogů s informanty se pokoušejí dospět k záznamu / popisu určitých typů chování. Z jazykového hlediska je souvislým typem „jazykového chování“ delší, cílená promluva, již v současnosti oba typy terénního výzkumu registrují (fixují) ve formě záznamu zvukového, a je-li to možné (a považováno za žádoucí), i videozáznamu. V případě makropřístupu k distribuci jevů kulturních nebo jazykových v širších areálech nebo kvantitativně rozsáhlejších komunitách mohou oba dva druhy terénního výzkumu použít eventuální dotazníkovou anketu.

2.3.2. Ve skutečnosti ovšem je podobnost užitých metod spíše technické povahy: formálně podobné metody jsou totiž používány k cílům, jež jsou značně rozdílné. Zásadní rozdíl tu totiž je ve způsobu realizace projevu jazyka a kultury.

Jevy kulturní a komplexy, v nichž jsou představiteli té nebo oné komunity realizovány, jsou ve své převážné většině formy chování uvědomělého. Ať už jde o rituální obětování zvířat na počest vítání dešťů v oblasti vyschlého afrického Sahelu nebo středoevropský rituál zaklepávání na dřevo proti smůle, ať jde třeba o africké iniciační obřady či o společenský tanec jive, všechny tyto projevy různých kultur jsou sice po delší době praktikovány u osob je provozujících ve vyšším či nižším stupni automatizovány, zhusta mimoracionálně stimulovány, ale v zásadě většina složek tohoto jednání je všem účastníkům zjevná, jejich činitelé a tvůrci jsou v převážné většině jejich vnějších aspektů schopni jednotlivé složky tohoto jednání popsat, event. na požádání i zopakovat více nebo méně přesně.

Naproti tomu jevy jazykové komunikace, a to jak vlastní rozhodování o užívání toho nebo onoho jazyka či variety, tak o volbě té nebo oné kon-

strukce, formy či hláskové realizace v promluvách vybraného jazyka či variety, jsou sice také výsledkem dlouhého vývoje a „praktického výcviku“ jedinců celých komunit v generaci promluv a jejich percepce, ale téměř nikdo z těch, kdo jazyk prakticky užívají, není schopen si uvědomit, z kterých složek se jeho promluva skládá, a tím méně je schopen analyticky určit, kdy a proč volí tu nebo onu jazykovou strategii komunikace. Tím méně je laik schopen rozeznat a popsat, co se odehrává při realizaci a percepce jazyka promluvou.

2.3.3. Z tohoto významného rozdílu mezi realizacemi kultur a realizacemi jazyků vyplývá, že terénní výzkum kultur může vycházet nejen z badateleova popisu nebo záznamu kulturního chování informantů jím zkoumané komunity, ale může (a někdy i musí) také zahrnovat dotazy informantům, jak a proč jsou dané projevy kultury jimi realizovány. Naproti tomu terénní výzkum jazyka má, až na některé okrajové výjimky, možnost vycházet jen z objektivního záznamu. Dialog s jazykovým informantem, k němuž samozřejmě také lingvista sahá, musí být zaměřen tak, aby dovedl informanta k odlišení možné a nemožné realizace těch nebo oněch forem konstrukcí na základě jejich výskytu nebo absence v promluvových úsecích. Jeho limitní možností je zjištění, zda určité formy, konstrukce nebo promluvové úseky, na základě dialogu lingvisty s informantem, jsou v daném systému správné nebo nesprávné.⁶ Odpovědi na otázky proč a jak však musí lingvista provádějící výzkum najít sám na základě analýzy distribuce jevů i konstrukcí v pokud možno co nejbohatších korpusech materiálů založených na přirozeném a spontánním jazykovém úzu, ať jeho data mají formu textů monologických nebo dialogických. Dialogickými texty jsou samozřejmě i záznamy lingvistova dialogu s informantem.

2.3.4. Zatímco tedy dialog antropologa nebo etnologa a sociologa s jeho informanty může poskytnout za určitých okolností přímé popisné a vysvětlující údaje o tom, *jak* je kultura realizována a snad někdy i o tom, *proč* se tak děje, informant jazykový těžko může sám podat odpověď na otázku, jak se vytvářejí stavební prvky jednotlivých rovin realizace jeho promluvy, a až na okrajové výjimky nemůže nikdy podat vysvětlení, proč a podle jakých zákonitostí vypadá stavba jazykové struktury v dané varietě a etapě

⁶ Až Chomského škola do důsledku v lingvistické analýze dovedla analytické rozlišení toho, co je v daném jazykovém systému **správné** x **nesprávné** a co je **pravdivé** x **nepravdivé**.

tak či onak, stejně tak jako strategie komunikace v daném prostředí. Pokud by se tak ptal v průběhu dialogu s informantem lingvista sám, je jeho terénní výzkum odsouzen k nezdaru. Pokud takové informace občas hloubaví informanti v průběhu terénního výzkumu nabízejí sami, je nepsaným zákonem jejich „lidové etymologie“ zaznamenat jako kurioza, která patří sama spíše do oblasti informantského folkloru. Na závěr poznamenejme, že tento rozpor mezi subjektivními „autorskými“ *představami* o vlastní realizaci promluv i volbě jazykových kódů a *objektivní skutečností* je nutno považovat za člověku hluboce vrozený, protože je zaznamenána řada historií o tom, jak iluzím o vlastní řečové komunikaci občas podlehli i významní lingvističtí profesionálové.⁷

Citovaná literatura:

- Gleason, H. A., Jr.: *Linguistics and English Grammar*. New York 1965.
 Goldstein, K. S.: *A Guide for Field Workers in Folklore*. Hatboro 1964.
 Hošek, I.: *O poměru jazyka písní národních k místnímu nářečí*. Praha 1897.
 Nida, E. A.: *Morphology*. Ann Arbor 1965.
 Samarin, W. J.: *Field Linguistics*. New York 1967.
 Vaux, B. – Cooper, J.: *Introduction to Linguistic Field Methods*. Muenchen 1999.
 Zima, P.: Jazyk a kultura. In: *Slovo a slovesnost*, 38, 1978, s. 338–340.
 Zima, P.: Komunita a komunikace. In: *Komunita a komunikace*. Praha 1999, s. 149–193.

⁷ V naší lingvistice je svědecky doložena historika až anekdotická: v akademické debatě o vztahu tzv. hovorové a obecné češtiny poukázal předsedající, významný a mezinárodně uznávaný představitel pražské školy na to, že určité vazby „by přece žádný český intelektuální mluvčí ve veřejné promluvě nemohl použít“. Autor citátu se urazil, když jej mladší kolega v diskusi upozornil, že takové vazby použil před chvílí ve svém projevu on sám. Pro silu nesprávného subjektivního přesvědčení tohoto významného profesionála je charakteristické, že jej nepřesvědčila ani okamžitá reprodukce autentické magnetofonové nahrávky jeho vlastního projevu se všemi vazbami, které právě odsoudil a odmítal.

Remarks about the Methods and Objectives of a field Research of Language and Culture

Petr Zima

1. Although traditionally links between methods of field research of languages and cultures have been emphasised and in the approach of some American descriptive schools the research of language and culture was even made part of a joint methodological framework of anthropology, there are also undoubtedly some basic differences.

2. Biological and cultural criteria are perhaps too much stressed in the question of the choice of the informants in traditional works about the problems of field research; one has to stress here the diversity of the criteria with which informants are selected in the field research of language and culture. While research of culture requires a measure of orientation and experience (which implies a higher age and proportion of the years spent in a given community for the people under examination), good information can also be provided for the research of language also by a psychologically and physically orientated very young man (a student). By contrast, older people under examination closely linked with a culture and some habits can become under certain circumstances an obstacle to objective research of a neutral register of a given variety/language because instead of it they force field researchers to accept a functionally biased specific register of culturally bound texts (such as oral literature).

3. The choice of the type of texts is also vital: most traditional texts providing relevant information about culture are monologic accounts. A picture arisen from the analysis of such texts does not cover neutral expressions in a given code, especially in the sphere of syntax. From the linguistic viewpoint one has to confront such monologic texts with neutral dialogues on day-to-day themes (which, in their turn, have a smaller value in terms of research of culture).

4. The field research of culture and language cannot be entirely separated in the sphere of analysis in view of their natural communication links. Instead, one always has to bear in mind which priorities within the framework of a given research are really of primary importance and which are only registered for further use by a different discipline.